

Gemerts Heem

Nummer 4 - 2012

Jan Timmers

De verdwenen Venraysedijk

De Venraysedijk is tegenwoordig een kort stuk, verharde, maar doodlopende weg in de Mortelse Peel. De naam van de weg doet vermoeden dat het gaat om een weg die naar het verderop gelegen dorp Venray loopt, net zoals bijvoorbeeld de Beeksedijk naar Beek loopt of de Boekelseweg naar Boekel.

Nog niet eens zo lang geleden was de Venraysedijk nog geen doodlopende weg. Het grootste deel van het wegtracé is bij de ruilverkaveling van 1985-1986 opgeheven en omgezet in weiland. De belangrijkste reden daarvoor was ongetwijfeld het verloop van de weg. Deze liep schuin, dwars door het rechthoekige, rationele patroon van percelen heen en werd daarom als storend ervaren voor de agrarische bedrijfsvoering. De functie van de weg was inmiddels zodanig afgenomen dat het opheffen van de weg niet als bezwaar gevoeld werd.

De naam Venraysedijk is daar ook aan te danken, maar de functie van doorgaande weg naar Venray is al een tijd geleden verloren gegaan. Echter eeuwenlang was de Venraysedijk de belangrijkste weg in de regio dwars door de Peel. De route dateert ongetwijfeld uit de prehistorie.

Bij de ontginning van de Mortelse Peel in de eerste helft van de 19de eeuw, was dat nog niet het

Kaart 1. Topografische situatie rond de Venraysedijk in de periode 1972-1986. De Venraysedijk loopt schuin door het rechthoekige verkavelingspatroon van de Mortelse Peel. Bron: Grote topografische atlas van Nederland, 1987.

geval. Het belang van de weg vanuit De Mortel richting Venray was nog behoorlijk groot. Een aantal slingerende zandpaden door het te ontginnen heidegebied verdween bij de ontginning ervan, maar de Venraysedijk bleef gehandhaafd. De zandweg kende, net als de andere paden, een bochtig verloop en was aangepast aan de natuurlijke omstandigheden. Bij de ontginning van de Mortelse Peel werd hij rechtgetrokken en werd in een “gekanaliseerde” vorm opgenomen in het rechthoekige, rationele verkavelingspatroon van de toenmalige ontginningen. Het oude tracé passeerde de voormalige gemeentegrens tussen Gemert en Bakel in de buurt van grenspaal “Achter het Zand”. De rechtgetrokken Venraysedijk passeerde die grens wat zuidelijker.

Op de ingekleurde kadastrale kaart van 1832 zien we door het nieuwe patroon het oude tracé nog doorschemeren. In de figuur is dat rood gestippeld aangegeven.

Om het nieuwe stuk aan de Gemertse kant en het oude tracé aan de Bakelse kant aan te laten sluiten moest op Bakels gebied aanvankelijk een omweggetje gemaakt worden met twee scherpe bochten er in. Later werd De Stippelberg aan de Bakelse kant van de gemeentegrens ook ontgonnen door er dennenbossen aan te planten. Ook bij die ontginning werd een rechthoekig verkavelingspatroon aangehouden en werd de Venraysedijk ook daar rechtgetrokken. De scherpe zuidelijke bocht werd afgesneden en ook aan de Bakelse kant kwam een stukje Venraysedijk schuin door het verkavelingspatroon te lopen. Op kaart is dat zichtbaar. Deze schuin lopende bosweg is nu nog steeds aanwezig.

Voor de ontginning van de Mortelse Peel was er nog een andere zandweg belangrijk in dit gebied. Het is de zogenaamde Beekse Peeldijk. Het is de weg vanaf Beek en Donk naar de Ba-

Kaart 2 (linksboven). Situatie van ca 1832. Aan de Gemertse kant van de voormalige gemeentegrens Gemert-Bakel is de ontginning in gang gezet, zijn de percelen verkaveld en de wegen rechtgetrokken. Aan de Bakelse kant sluit de Venraysedijk via twee bochten aan op het oude tracé. Bij het aanplanten van de bossen op de Stippelberg is er een verbinding gemaakt die de onderste bocht afsnijdt.

Kaart 3 (linksonder). Een kaart die dateert van vóór de ontginning van de Mortelse Peel met daarin onder meer de Venrayse-dijk, maar ook de Beekse Peeldijk.

kelse Peel, die ook door de inwoners van Beek en Donk gebruikt werd. De Beekse Peeldijk liep vanuit Beek en Donk naar Grotel, stak bij Grotel de Snelle Loop over en liep dan over Gemerts grondgebied langs Milschot en ten zuiden van De Mortel (ter hoogte van de Nachtegaallaan) de Peel in. Iets ten zuiden van de grensmaal Achter het Zand sloot de Beekse Peeldijk aan bij de Venraysedijk. Op de kadasterkaart van 1832 staat bij deze zandweg aangegeven “weg van Beek en Donk naar Venray”. De Venraysedijk was dus niet alleen voor Gemert, maar ook voor Beek en Donk de gangbare weg naar Venray.

Vanaf de voormalige gemeentegrens Gemert-Bakel liep de Venraysedijk dwars door het gebied dat we nu De Stippelberg noemen. Ter hoogte van het peelven De Klotterpeel kruiste de Venraysedijk de weg van Milheeze naar Oploo. Beide wegtracés zijn bij de ontginning van de Stippelberg rechtgetrokken. Het stuk Venraysedijk door de Stippelberg vanaf de Klotterpeel tot de grensmaal Achter het Zand heeft nu de naam Gemertsedijk. Het is een rechte zandweg, waarlangs een aantal jaren geleden een halfverhard fietspad werd aangelegd, zodat je nu dwars door de Stippelberg kunt fietsen. Een stuk van de Venraysedijk is daardoor weer toegankelijk gemaakt. Verder richting Venray is het oude wegtracé bij de ontginning van de Jodenpeel eveneens rechtgetrokken en inmiddels verhard. De weg draagt de naam Hazenhutsedijk. Die naam is te danken aan de voormalige Hazenhut, die langs de Venraysedijk stond ter hoogte van de provinciegrens Brabant-Limburg. In 1903 bouwde een zekere Hazenhorst een uitspanning langs de doorgaande weg midden in de Peel.¹ De weg werd in die tijd kennelijk nog veel

Het kruispunt van de Venraysedijk en de weg Milheeze-Oploo ter hoogte van de Klotterpeel lag midden in een open en uitgestrekt heide en zandlandschap. Op oude kaarten staat bij dit kruispunt steeds een handwijzer ingetekend. Het geeft aan dat het op die plaats moeilijk was zich te oriënteren. Heemkundekring De Blikken Emmer uit De Rips zette ter herinnering op die plaats een nieuwe handwijzer.

gebruikt en het was de moeite waard om er een herberg te vestigen, zoals dat langs de meeste wegen door de Peel werd gedaan. Zo kennen we de Kraayenhut langs de weg Deurne-Venray en de Stootershut langs de weg Gemert-Oploo (langs Elsendorp).

De weg liep toen nog verder dwars door de Peel via Merselo naar Venray. Op het grondgebied van Merselo heet de weg nu nog Bakelsedijk. Voor de bewoners van het gebied ten oosten van de Peel was het niet alleen de weg naar Gemert (en naar Beek en Donk), maar vooral ook de weg naar Bakel en van daar naar Helmond.

Het eerste stuk Venraysedijk verdwijnt

Vanaf de Hazenhut op de grens van Bakel en Venray en dus ook op de grens van Brabant en Limburg verdween het eerste stuk van de Venraysedijk. Vanaf 1953 werd vliegbasis De Peel aangelegd, deels over het tracé van de oude weg. De weg is vanaf dat moment afgesloten en niet langer toegankelijk. In de vorige aflevering van Gemerts Heem schreef Ad Otten al over het IJzeren Gordijn dat onze gemeente afsluit. Op zoek naar het oude wegtracé loop je daar nu tegenaan. Ook al eerder werd Cor Peters hierdoor verrast. Hij deed in 1973 een poging de voormalige Venraysedijk met de fiets in zijn geheel te verkennen. In Gemerts Heem deed hij daarvan verslag. Alles ging goed beschrijft hij, "...totdat ik bij de Brabants/Limburgse grens aankwam. Daar zag ik enige sloten liggen, die vanwege de droogte oversteekbaar waren, en omheiningen met prikkeldraad. Aan de andere kant zag ik de verbinding als harde weg verder gaan. Met

veel moeite wist ik mijn fiets en mijzelf over de versperringen te lichten, en voordat ik het wist, fietste ik over 'n startveld van vliegveld de Peel. Ik kende de Peel nog niet goed, en wist niet dat het vliegveld over de oude peelweg heen was komen te liggen. Na verschillende startbanen te hebben befietst, kwam ik in de buurt van de Midden Peelweg 'n uitgang tegen en 'n soldaat, die met het geweer in de aanslag op wacht stond, maar die zich kapot schrok, toen 'n fietser hem van achteren benaderde....".²

Passage door De Peel

De gemeentegrens en dus ook de Hazenhut liggen midden in De Peel op een plaats die zowel vanuit het westen als vanuit het oosten ver van de "bewoonde" wereld ligt. De plaats waar het moeras van het hoogveen doorgaans het moeilijkst te passeren is. Op de kaart van ca. 1840 zien we dat zowel aan de noordkant als ten zuiden van de Hazenhut dicht bij de grens op dat

moment nog volop turf gestoken werd. Het moerasgebied is met een groenige kleur aangegeven en daarbinnen zijn meerdere turfkuilen getekend. Opvallend is dat juist op de plaats waar de weg door de Peel loopt veel minder moeras aanwezig is. Kennelijk ligt daar de ondergrond wat hoger en was de moerassige hoogveenlaag veel dunner.

We zien op de kaart ook een weg getekend vanuit zuidwestelijke richting, die net ten westen van de Hazenhut aansluit op de Venraysedijk. Dat is de weg vanuit Bakel via Milheeze naar de

Hazenhut en verder naar Venray. Het oude weg-tracé is een zandweg die iets ten westen van de huidige Peeldijk over de heide loopt en de naam Oude Bakelsedijk draagt. Dat er geen weg "binnendoor" van Milheeze recht naar Venray loopt, geeft ook aan dat de Peel op andere plekken veel moeilijker te passeren was en dat de plaats bij de Hazenhut kennelijk het meest geschikt was om de Peel over te steken.

Het lijkt erop dat het helemaal niet zo toevallig is dat juist op die plaats, waar later de Hazenhut werd gebouwd, de Venraysedijk de Peel passeert. De plaats ligt van nature wat hoger en dat zorgt ervoor dat de Peel daar het makkelijkst te passeren is met het minste risico.

Dat dat inderdaad zo is blijkt ook uit de "Caerte figurative van de Peel" uit 1716. De kaart is getekend bij gelegenheid van het Tractaat van Venlo, waarbij de grens tussen het toenmalige Pruisen en de Verenigde Nederlanden werd vastgelegd op de plaats waar die grens, maar thans als grens tussen Brabant en Limburg, nu nog ligt. Het fragment van die kaart die bij dit artikel is afgedrukt betreft het noordelijk Peelgebied, ruwweg tussen Milheeze en Venray. Met een bruine kleur is het moerasgebied ingetekend. Met zwarte lijnen zijn de toenmalige wegen aangegeven.

Opvallend is een smalle strook in het natte hoogveen, waar kennelijk geen moeras aanwezig was. Zowel ten noorden als ten zuiden ervan is de strook moerassig hoogveen veel breder.

Al in de prehistorie werd deze plaats gebruikt om de Peel te kunnen passeren. In de Steentijd werd het gebied rond de Oude Bakelsedijk veel bezocht en dat was ook in de IJzertijd het geval. Die vondsten geven aan dat de weg toen al be-

staan moet hebben. Ook bij de Venraysedijk ter hoogte van de Klotterpeel zijn steentijdvondsten bekend. De conclusie dat de Venraysedijk als doorgaande route ook al in de prehistorie aanwezig was lijkt daarom niet uit de lucht gegrepen. 3

NOTEN:

1. Nieuwsbrief Heemkundekring De Rips i.o. jrg 1, nr 2, juni 2010, pag 5 e.v.. Te vinden op www.deblikkenemmer.nl.
2. Cor Peters, Oude wegen door De Peel, deel 3, Gemerts Heem, 1992, nr 1, blz 23-24.
3. Over andere wegen door de Peel schreef Sjang Hoeymakers al eerder in Gemerts Heem. Zie bijvoorbeeld: De oude wegen door de Peel, Gemerts Heem, 1991 nr 3/4 blz 95 e.v. en De Oude wegen door de Peel, deel 2, Gemerts heem, 1992, nr 1, blz 8 e.v.

Simon van Wetten

Een drost is altijd op zijn post

Uit het privéarchief van drossaard Peter Adrianus de la Court

Dankzij een vondst van Wim Jaegers is het gemeentearchief van Gemert-Bakel in het bezit gekomen van kopieën van de 150 folio's die drossaard De la Court heeft volgeschreven in de tijd dat hij hier in functie was. Hieronder volgt een samenvatting van zijn belevenissen en dorpsobservaties.

Drossaard Peter Adrianus de la Court is aan het eind van zijn carrière weer gewoon secretaris geworden. Waarom? Misschien is hij helemaal niet weggewerkt. Misschien was hij zijn baan beu en het zat om altijd de boeman te spelen. Want dat hoort bij het ambt van drossaard. Je moet meestal uiterst impopulaire maatregelen nemen en er zijn genoeg mensen in het dorp die uitkijken naar jouw aftreden en er zijn er zelfs een paar die zo'n bloedhekel aan je hebben dat jouw terugtreden hen niet genoeg is. Jouw dood, dat is de ware verlossing. Inderdaad, sommigen willen Magere Hein in dezen graag assisteren, ook al omdat je bekend staat als aanmatigend, arrogant en zéér onaangenaam. Maar goed, orde moet er zijn en de drossaard is er om die orde te handhaven. Bovendien moet de drost alle afkondigingen en verordeningen administreren en daarmee handhaaft hij ook de herinnering ...

De honden in het dorp moeten regelmatig vastgelegd worden, meestal voor een periode van negen weken. Men is dan bang voor de razernij, de hondsdolheid. In de lente krijgen de honden een stok voor de hals gebonden zodat ze niet op jonge haasjes en konijntjes kunnen jagen. Het jongwild van de edele heer commandeur mag natuurlijk niet worden gestoord ...

Vaak wordt er een schouw aangekondigd. Met name de half-aprilse schouw wordt groots aangepakt. Dan worden sloten, dijken, straten, ashopen en de Peel gecontroleerd en trekken de heren dorpsbestuurders door de straten en velden. Een schouwdag wordt immer afgesloten met een voedzame maaltijd op de secretarij en dan wordt natuurlijk alles onder het genot van een roemer wijn nog eens stevig nabeschouwd. Aan het begin van elk nieuw jaar worden twee borgemeesters en een Peelmeester in eed gesteld. Des zondags na Drie Koningen worden de nieuwe borgemeesters geproclameerd, en er wordt afgeroepen hoeveel beden de borgemeesters van het vorige jaar zullen ophalen. Medio november wordt bekend gemaakt dat de borgemeesters, net als de arm- en kerkmeesters, rekening zullen afleggen over 'hun' jaar. Meerdere keren per jaar krijgen de rotten, de wijken van Gemert, te horen dat ze mensen moeten leveren voor het repareren en schoonmaken van de kasteelgracht, van de Peelse Loop, de Rips, een deel van de Straat, of het aankarren van de molenbergen. En de gribben, de afvoergreppeltjes in de straten moeten

natuurlijk ook open gehouden worden, anders wordt het tijdens langdurige regen één grote modderzooi.

'Het slijk in de straten moet op hopen worden geworpen.'

In het voorjaar geeft men de traditionele waarschuwing af geen schapen te hoeden op de broeklanden, geen mei-eieren te gaan vragen, en geen open vuren te stoken in Handel.

Lastig zijn de verordeningen over het steken van plaggen, de zogenaamde tüssen, want sommige mensen mogen dat altijd, althans op bepaalde plaatsen, en anderen alleen op bepaalde dagen. De verleiding om dat dan ook op een ongeoorloofde dag of plaats te doen is groot, net zo groot als het aantal uitgedeelde boetes.

Als de commandeur overlijdt moet de drost ervoor zorg dragen dat de kerkklokken drie weken worden geluid. Verwisselt onverhoopt de landcommandeur het tijdige met het eeuwige, dan luiden de klokken zes weken aan een stuk. Nou ja, overdags dan toch.

Een permanente bron van zorg voor de drossaard zijn de veelvuldige vechtpartijen! Waar je met een mes al niet in kunt snijden! De gehele menselijke anatomie komt voorbij. Nee, je mag al blij zijn als het blijft bij de mededeling dat het slachtoffer zo hard met een stok op het hoofd is geslagen, dat het bloed er 'sterk' uitloopt. Maar ja, ook met een stok kun je te hard slaan.

'Wij hebben bevonden dat het cranium (de schedel) op drie plaatsen is gebarsten.'

En dan die eeuwige angst voor een allesverzen- gende dorpsbrand! Publicaties om aan te geven waar de brandemmers zijn, het bevel een ladder bij de deur te zetten en een grote ordonnantie tegen het tabak roken en het gebruik van lan- taarns in schuren en stallen zijn nooit afdoende.

Je moet niet hekelen bij kaarslicht! Vaak is er de melding van een beginnende brand die Godlof nog te blussen valt. Soms is men er op tijd bij als een onverlaat een lont in het haverstro heeft gelegd. Op 22 augustus 1786 is brand uitgebro- ken bij Cornelis van der Aa, op het Lindereind. Het vuur kon gelukkig worden geblust. De vol- gende dag, bij het van het dak verwijderen van het geblakerde stro, zijn twee stukjes aangesto- ken laken ontdekt. Het loopt vaak goed af, zelfs bij brandstichting. Maar onvermijdbaar gaat het af en toe helemaal mis. Op 10 augustus 1780 breekt er om drie uur 's middags brand uit in het eerste huis over de Rips. In een uur tijd zijn vie- renzestig huizen, de schuren niet meegerekend, van de aardbodem verdwenen. Als alles geblust is worden er delegaties naar Haarlem en andere Hollandse plaatsen gestuurd, om daar bedelad- vertenties in de kranten te zetten en collectes te organiseren.

Vijf jaar later is het wéér raak. Omtrent de mid- dag is brand ontstaan in de Molenstraat en een uur later zijn negenennegentig huizen alsmede de Duitse school in de as gelegd.

'De schouwen in de huizen moeten worden veranderd, strooien huisjes moeten worden afge- broken en de ashopen moeten verder van de huizen komen te liggen. En de brandspuit moet worden gerepareerd.'

Maar deze verordeningen beletten ene Paulus Roefs niet om doodgemoedereerd vernis te gaan koken, in huis! Daarbij is zijn broer Martin deerlijk verbrand, maar de brand zelf is gelukkig gestuit.

Drossaard De la Court is ook heel fanatiek in het tellen van de maanden die verlopen tussen elk in Gemert gesloten huwelijk en de geboorte van het eerste kind. Het voortijdig beslapen is hem

namelijk een grote gruwel maar vanwege de op te leggen boetes tegelijkertijd een prettige bron van inkomsten.

En:

'Vreemde bijen moeten buiten Gemert worden gebracht.'

'Vreemde ingekomenen moeten een ontlastbrief meenemen.'

'Er moet steengruis op de straten worden gebracht.'

'De inwoners moeten een kar turf leveren op het kasteel.'

'De treksloten moeten worden gereinigd.'

'Na tien uur 's avonds mag er niet worden getapt.'

'Iedereen die hout uit het gemeentebos heeft gekocht, moet meehelpen de wortels van de bomen uit de grond te werken.'

'Tabak roken op straat is verboden.'

'Verbod op het stropen van veldhoendereieren. Nee, patrijzenieren mogen ook niet.'

Verder worden de kinderen gewaarschuwd om tijdens de Hoge Dienst zich niet op het sacarium en hoge koor te begeven, wordt er een nieuwe kaak, een schandpaal opgericht, moet in december de straat van de kerk tot de brug leeg worden gemaakt en is er de melding dat de Boterwaag opnieuw verpacht wordt.

De bruidjes die het Onze Lieve Vrouwebeeld dragen tijdens de processie, hoeven geen boete te krijgen als ze tijdens de mis in een herberg samenkomen. Er mag natuurlijk absoluut geen besmet vee worden meegenomen van besmette marktplaatsen, en als de gevreesde rode loop - de kleur van de diarree - heerst dan zijn daar goedbedoelde bepalingen tegen het verhandelen van witte kool, druiven, pruimen en noten.

Er mag geen vlas in de sloten worden gerot en geen klot uit het Cleefswit worden gehaald!

De drost wordt geroepen als Mathijs van den Berg door een roede, een wiek, van de oude stenen molen wordt getroffen en even daarna aan zijn verwondingen overlijdt. En och, daar is een kind verdronken. De drost regelt de lijk-schouwing. En dan die Liesbeth Riddermans. U kent haar wellicht als Bets Kets. Er is haar op 17 juli toch duidelijk gezegd dat ze binnen vier uur uit het huis van Jan van de Kerkhof diende te vertrekken, maar op 19 september is ze er nóg. De drost laat haar ophalen en zet haar op het kasteel in gijzeling. Ze is daar zo buiten zichzelf geraakt, dat de dokter en de pastoor erbij zijn geroepen en nu is ze maar weer vrijgelaten. Het heeft vast iets te maken met het geloof - Liesbeth is de dochter van de gereformeerde koster - en het feit dat ze enige jaren geleden vlak voor haar trouwdag zwanger en wel in de steek werd gelaten. Misschien dat ze zich daarom zo aan haar nieuwe liefde Jan vastklampt. Acht jaar later is die Jan van de Kerkhof, Jan Kets heet hij in de wandeling, 's nachts door vreemde personen van zijn bed gehaald en weggevoerd op een kar. Zonder mijn kennis', laat drossaard De la Court uitdrukkelijk weten. Het gerucht gaat dat Jan in een veld boven De Mortel, aan de rand van de Peel, vier dagen begraven is geweest en daarna weer is opgegraven en naar een andere plaats is gebracht. Maar dat is duidelijk een gerucht, want weer twee jaar later, op 23 juni 1788 verlost de chirurgijn Elisabeth Riddermans, ongehuwd, van een dochter. De geboorte vindt plaats in het huis van, jawel, weduwnaar Jan van de Kerkhof, die erkent dat hij de vader is. Liesbeth noemt hem ook altijd 'haar man' ... Het dochtertje heeft maar een paar maanden geleefd.

Iemand heeft de waterkuip op de Markt omgegooid. Vijfentwintig gulden beloning voor degene die de dader aangeeft. En er is nogal eens gejoel een paar meter verderop, bij de Gereformeerde kerk.

'Het storen van de Gereformeerde godsdienst moet afgelopen zijn!'

Joost, wonende op Tereiken, is dood gevonden bij de Armenhoeve. Zijn lichaam is gevisiteerd. Niets gevonden.

En de vrouw van Henrik Manders is, springlevend gelukkig, gevonden op een akker. Enige baldadige lieden hadden haar 's avonds voor de ploeg gespannen.

In de nacht van 8 op 9 oktober is er ingebroken bij Corstens. De volgende dag heeft de speurende drost een breekijzer gevonden in de schuur van Mathijs van Handel in de Deel, in een rood-groen foedraal.

De vroedvrouw heeft Annemie van den Eijnde verlost van een zoon en een dochter. De ongehuwde moeder van de tweeling verklaart dat de vader óf Martinus Verhofstad óf Marten Horsten moet zijn. Ieder één dan maar?

Een generatieconflict! Vader Nol van den Boegaert slaat zijn zoon met een spade een enorm gat in diens hoofd.

Een geluksgetal? Jan Laermans is aan zeven wonden alhier op het klooster overleden. De dokter en chirurgijn hebben het lichaam gevisiteerd. Als u in de Bossche Courant het signalement van Adriaan Riddermans ziet: die heeft het gedaan!

Op 17 september 1780 is door een persoon, buiten medeweten van de drost, tijdens de vroegmis meegedeeld dat als iemand verzocht wordt te tekenen voor een rechtvaardige zaak, hij 'op doodzonde' verplicht is dat te doen.

Vervolgens is een aantal mannen dagenlang met een dik boek door Gemert getrokken en alle huizen binnengegaan om de lieden te verzoeken te tekenen. De drost vraagt zich ongerust af wat er aan de hand is.

Oud-Gemertenaar Van den Eijnde, tegenwoordig pastoor in een Fries dorp, bezoekt zijn geboorteplaats. Als hij bij het Aa-huis, op de grens van de Commanderij, wordt ontvangen, blijkt hij een oranje lint om zijn hoed te hebben. Schepen Walraven Corstens neemt hem dat lint af, want 'ik kan dit niet zien' en dreigt het te verbranden. Een rel kan worden onderdrukt door het compromis dat Van den Eijnde bij vertrek uit het dorp zijn lint terug krijgt.

Op 4 februari 1784 heeft Francis van de Wasenberg in Handel zelfmoord gepleegd. De drost hoort de getuigen en verneemt dat Francis 's avonds zijn kousen en hemd heeft uitgetrokken en naar de opkamer ging om te gaan slapen. Kort daarna hebben zij een schot gehoord en toen ze gingen kijken lag Francis op de grond, met een wond omtrent het hart.

De drost maakt zich druk over het feit dat dominee Pannekoek, niet de meest populaire persoon van het dorp, de beukenplanten bij het protestantse kerkhofje die als afscheiding met de straat dienden, heeft uitgegraven en heeft neergezet rondom het poepkuiltje.

Maar er moet ook een brief naar Den Bosch worden geschreven, om muzikanten naar Gemert te halen voor de feestelijke inhuldiging van de nieuwe landcommandeur.

En het dorpsbestuur van Erp heeft geklaagd over Gemertse stropers die de Erpse fuiken in de Aa lichten.

In dit laatste jaar, 1789, ligt drossaard De la Court overduidelijk overhoop met de schepenen.

Hij wordt gemaand naar het Boterhuis te komen, maar weigert. Wanneer een delegatie van de schepenen bij hem aan de deur komt, doet de drost alsof hij niet thuis is. Hij wordt verwacht op de secretarij, maar wendt onpasselijkheid voor. Hij wordt naar eigen zeggen door sommige schepenen geaffronteerd en kwalijk bejegend. Op het kasteel krijgt hij te horen dat hem een boete van 529 gulden is opgelegd.

De la Court mag wel secretaris blijven, maar zijn aanzien is hij kwijt.

'Thomas Puijten is aan mijn huis gekomen, liet naar mij vragen en mij ziende zei hij: Peeroke is een schele. Hij legde uit dat hij gewed had dat hij dat zou durven doen.'

Peeroke is blijkbaar de bijnaam van de ex-drossaard. De teloorgang van het instituut P.A. DE LA COURT, de man die ooit bij wijze van gezagsuitoefening maar vooral ook uit hobby met de platte zijde van zijn sabel corrigerende meppen uitdeelde, kan niet beter in beeld worden gebracht.

NASCHRIFT

We hebben een zeer tijdelijk actiecomité opgericht, Ad Otten en ik. Het betreft een verandering van straatnaam. De Drossard De la Courtstraat moet de Drossard de la Courtstraat worden! U frons de wenkbrauwen? U ziet geen verschil? Wij wel. En u ook, als u naar de plaatjes kijkt. Drossard Peter Adriaan de la Court had een zoon, Paulus Emanuel Anthony, minder omstreden dan zijn vader, prettiger van karakter en met een schitterende carrière. Een geboren Gemertenaar nota bene (24 december 1760), die in de Franse Tijd lid werd van de eerste Nationale Vergadering en meteen ook

maar van de tweede. Hij was in 1798 lid van het Intermediair Wetgevend Lichaam, lid Staatsraad en Landdrost van Brabant (1807-1810). Dus dat 'drossard' klopt ook! Vervolgens werd hij lid van de Provinciale Staten van Noord-Brabant en tenslotte tien jaar lang lid van de Tweede Kamer. U bent het dus met ons eens. We vervangen de straatnaambordjes en hoeven daar niets voor te doen. Zonder schroevendraaier en budgetair-neutraal brengen wij deze ingreep tot stand. Als u binnenkort door de Drossard De la Courtstraat wandelt, moet u maar eens goed kijken! Als u het verschil niet ziet, dan moet u het in ieder geval voelen! Actiecomité "Junior De la Court, die was pas stoer"

Een Thorvaldsen look-a-like uit 1872

In de loop van 2010 realiseerde 'onze' Stichting Gemert Vrijstaat in de tuin van het gemeentearchief aan de Ruijschenberghstraat een soort van 'stenen archief' van de Heemkundekring, dat door menigeen gehouden wordt voor een kerkhof.

Een flink deel van de daar opgestelde 'stenen' is ook inderdaad van kerkhoven afkomstig, maar toch moeten we de collectie beschouwen als een vrij willekeurige verzameling van corporele documenten uit Gemerts verleden. Jaren en jaren achtereen lagen de meeste van deze stenen 'in de weeg' op de gemeentewerf. Meerdere malen verplaatst om vervolgens opnieuw 'in de weeg' te liggen. De gemeentewerf was 'die staën' op zeker moment 'vort hartstikke moej'. Gemert Vrijstaat kreeg daar lucht van, mocht de stenen ophalen, en plaatste die toen in de tuin van het vroegere rectoraat van de Latijnse School als een soort stenen archief in de publieke ruimte. Het zijn allemaal MONUMENTJES, die herinneren aan 'n stukske Gemertse geschiedenis of 'n stukske Gemerts leven van toen. 'Zeund um no de stòrt te bréngje! Tòch?'

Het meest aansprekende 'stuk' is een kindergrafzerk waarin opgenomen een reproductie van "De Nacht" een reliëf van de wereldberoemde Deense beeldhouwer Bertel Thorvaldsen (1770-1844). De marmeren "Nacht" (uit 1815) hangt

als bruikleen van het Thorvaldsen-Museum (Kopenhagen) in het Albert & Victoria Museum in Londen. Het verbeeldt een engel met in haar armen een dood en een slapend kind. Er was ook een tegenhanger die "De Dag" verbeeldt. Thorvaldsen heeft vanaf zijn 19de levensjaar tot zijn 68ste geleefd en gewerkt in Italië en hij geldt als dé vertegenwoordiger van het neo-classicisme in de beeldhouwkunst.

De Gemertse versie van De Nacht is veel kleiner, van imitatie-marmer en ook niet exact gekopieerd. Maar wel 'skon'. Hier draagt de engel alleen het dode kind. Veelzeggend is de tekst op de zerk. "Laat de kinderen tot mij komen...". Van wie het graf is geweest, is inmiddels achterhaald. Het is het kindergraf van Fransje Prinzen (1867-1872), spruitend uit de bekende familie van textielfabrikanten. Ruim 100 jaar was het een sieraad op Gemerts kerkhof. De beeldhouwer is mogelijk één der leden van de familie Oor die in Roermond een beeldhouwersatelier exploiteerde en met wie de familie Prinzen in relatie stond. Dik dertig jaar geleden moest het kindergraf met de fraaie grafzerk worden geruimd. De ouders Elisabeth Croes en Felix Prinzen stierven respectievelijk in 1903 en 1917 en in 1939 stierf de laatste van de familie Prinzen in Gemert. Toon Grassens attendeerde indertijd archivaris Leo Rouppe van der Voort op de gelijkenis van het reliëf in de grafzerk, met het wereldberoemde kunstwerk van Thorvaldsen. De zerk is na ruiming van het kerkhof toen bewaard in het kantoor van de archivaris om jaren later, bij de grootscheepse verbouwing van het gemeentearchief, te belanden op de gemeentewerf. Gemert

Vrijstaat kwam met een betere plek en intussen is de grafzerk alweer een paar jaar 'publiek' bezit, en prijkt het met andere corporele documenten in het 'stenen archief' van de heemkundekring aan de Ruijschenberghstraat.

N.B. In samenwerking met de lokale omroep 'Omroep Centraal' werd 'Het mysterie van het stenen archief' verfilmd. Google maar eens naar 'mysterie 42'.

Jacques van der Velden

Ghere Beke

In de Paelbrief van 1326 worden de grenzen tussen het rechtsgebied van Dirick van Gemert en de Duitse Orde beschreven. Hierin wordt verwezen naar een grenspaal '**die steit tusschen ghere Beke ende den Kyeboem van dien pael over dor dat Gorswinkel tot . .**'. Die paal staat dus '**tusschen ghere Beke ende den Kieboem**'. Wat is nu de betekenis van *ghere*? Is het een onderdeel van de naam *Beke* of zegt het iets over deze *Beke*? Omdat in het oorkondenboek van Gemert, **G**here met een hoofdletter wordt geschreven, wordt de suggestie gewekt dat het een onderdeel van de naam is! Bovenstaande tabel is een selectie uit de gegevens, die [J.Oppenort](#) en [M.Gysseling](#) verzameld hebben. Aangevuld met voorbeelden uit het [Vroegmiddelnederlands Woordenboek](#) [VMNW]. Het is opvallend dat de zinsnede **tusschen ghere Beke** geen lidwoord heeft net als de voorbeelden in de tabel. Dit in

tegenstelling tot de zinsnede **den kieboom** die wel een lidwoord heeft. Het woord *ghere* neemt blijkbaar dezelfde positie in als het lidwoord *den*. **G**here en de vele varianten daarvan, zoals die in de tabel zijn opgenomen, zijn voorbeelden van het vrouwelijk enkelvoud datief (3e naamval) van het aanwijzend voornaamwoord **gene**.

Een samenvatting van de verschillende zinsneden heb ik in de bovenstaande tabel opgenomen. De woordvolgorde is steeds, voorzetsel met 3e naamval, aanwijzend voornaamwoord met 3e naamval uitgang, vrouwelijk zelfstandig naamwoord enkelvoud. Uit deze vergelijking

blijkt volgens mij dat *ghere* een vorm van *gene* is. Versteende uitdrukkingen waarin deze datief nog voorkomt zijn: *van ganser harte*, *te goeder trouw*, *ter zee*. Voor wat betreft het lidwoord wordt hiervoor *der* en *ener* gebruikt. In alle andere gevallen behalve het vrouwelijk enkelvoud wordt in versteende uitdrukkingen bij de datief *den* en *enen* gebruikt. In de zinsnede **den Kieboom** is het lidwoord *de*, datief [*tussen*] mannelijk [*boom*] enkelvoud en daarom **den**. In het Duits wordt na het voorzetsel *zwischen*, net als in het Nederlands na *tussen*, niet altijd de datief gebruikt. Wel als de zin antwoord geeft op de vraag '**waar?**'. In ons geval is dat zo, want de zin in de Paelbrief geeft antwoord op de vraag waar

de paal stond. Bij toponiemen is dat meestal het geval omdat die een plaats aanduiden. Het woord toponiem komt van het Griekse *topos* 'plaats' en *onoma* 'naam' en is het synoniem van plaats-, veld- of streeknaam.

Bovenstaande tabelletje laat zien dat de verbuigingen van *gene* die van het lidwoord *een* volgden. Beginnende bij colom drie, voorbeelden van zinsneden met het lidwoord *een*: I *ter eenre* zijde, II *bi enere mile ghehende* en III *bi ere mile ghehende* 'binnen de afstand van één mijl' (Vlaanderen 1299). Dit zijn allemaal voorbeelden van datief vrouwelijk enkelvoud met het lidwoord *een* waarvoor dus een *gene* variant bestaat met eenzelfde uitgang. Het lijkt mij onwaarschijnlijk dat het werkwoord *geren* 'het telkens of aanhoudend rennen' of het zelfstandig naamwoord *gere* 'schuin toelopend stuk' hier van toepassing is. *Gere* heeft alleen betrekking op oppervlakte aanduidende namen, zoals akkers, velden,

etc. en een verklaring afgeleid van het werkwoord *geren* ben ik in verband met toponiemen nooit tegen gekomen. Bovendien verwacht ik dan een lidwoord te vinden voor het zelfstandig naamwoord. Aan de andere kant, het aanwijzend voornaamwoord ***gene*** in al zijn vormen werd zéér veel gebruikt in combinatie met toponiemen. Een van die vormen, de datief in ons geval, is al heel lang opgehouden een stelselmatig onderdeel van het Nederlands te zijn, daarvan zijn dus alleen nog versteende vormen bekend. In het Nederlands kennen wij *gene* alleen nog maar in de sterk verouderde uitdrukking *aan gene zijde* 'aan de overkant'. Het woord *ghere* maakt dus géén onderdeel uit van de naam van de beek, maar is slechts een aanwijzend voornaamwoord. Dit verklaart meteen waarom de combinatie *ghere beke* na 1326 niet meer is voorgekomen. Deze beek werd naderhand gewoon ***de Beek*** genoemd! ***Chere Beke*** is in het Nederlands van toen op te vatten als ***gene Beke*** of ***die Beke***. *Chere* fungeert hier uitsluitend als aanwijzend voornaamwoord en is géén

onderdeel van de naam.

De Kasteellaan (het poortgebouw voorbij) in december 1675. Links achter de bomenrij stroomt de Kasteel-Rips, de duiker rechts verbindt de buiten-gracht met de Kasteel-Rips. (Prent van Valentijn Klotz, Brabant-Collectie Tilburg).

Geraadpleegde literatuur:

GH 1980, 4, 109-118 De Rips en de Beek. A.Otten

GH 1981, 1, 27-28 De ghere Beke, de Rips en de Knollenbijters. Drs. H. Thiadens

Van d'n Aabeemd tot de Zwijsnput, pagina 94. H. Beijers en G. v. Bussel, Lemma geen/gene, geer

Mededelingen, Onomastica Neerlandica, 1967, 3-4, 137-140 Het aanwijzend voornaamwoord *gene* bij toponiemen.

M.Gysseling

Oorkondenboek van Gemert, 1242-1614, Heemkundekring Gemert, 1977

<http://www.opgenort.nl/opgenort.html> De lidwoordelijke oorsprong van gen. J. Opgenort

<http://nl.wikipedia.org/wiki/Datief> Datiefvormen

<http://www.wnt.inl.nl/> Een (I) 2.1.2.2 Een enkele. Vroegmiddelnederlands Woordenboek.

Bewakingsdienst tegen sabotage

Na enkele jaren van Duitse bezetting begon in Nederland het verzet steeds meer vorm te krijgen. Door de verplichte tewerkstelling in Duitsland, de arbeidsinzet (Arbeitseinsatz), doken steeds meer jonge mannen onder.

Soms gebeurde dit ook omdat ze werden gezocht voor daden van verzet. Het persoonsbewijs, dat een ieder altijd moest kunnen tonen, maakte het moeilijk voor de onderduikers om een andere identiteit aan te nemen. Als gevolg daarvan ontstond er bij het verzet een behoefte aan blanco persoonsbewijzen. Een behoefte die met het voortduren van de oorlog almaar groter werd. Ook de distributie van voedsel was een hinder voor de onderduikers. Immers zonder bonnen en andere distributiebescheiden was het verkrijgen van voedsel en kleding een moeilijke zaak. Daar de uitgifte van persoonsbewijzen, bonnen en andere distributiepapieren een Nederlandse zaak was waren de gemeenten, door het departement van binnenlandse zaken, hierin betrokken. Zij immers bezaten met het bevolkingsregister de persoonsgegevens van elke inwoner van de gemeente. Dien ten gevolge werden in de gemeentehuizen, waar doorgaans het bevolkingsregister was gehuisvest, ook de blanco persoonsbewijzen opgeslagen. Om deze in handen te krijgen organiseerden enkele verzetsgroepen diefstallen, inbraken en overvallen op gemeentehuizen. In enkele gevallen werden

bevolkingsregisters ontvreemd, of vernield door brand te stichten. Daarmee werd ook de verplichte arbeidsinzet in Duitsland bemoeilijkt daar ook de gewestelijke arbeidsbureaus gebruik maakten van de gemeentelijke bevolkingsregisters. Dergelijke daden van sabotage waren de bezetter een doorn in het oog. Om hier paal en perk aan te stellen vaardigde het departement van binnenlandse zaken op 5 januari 1943, in opdracht van de Höhere SS- und Polizeiführer Rauter, de opdracht uit om de gemeentehuizen door de plaatselijke politie te laten bewaken en het bevolkingsregister, de blanco persoonsbewijzen en distributiepapieren op te bergen in een brandkast.

De bewaking door politiemensen stuitte vooral in kleinere gemeenten op het platteland met een klein korps op problemen. Na aandringen door binnenlandse zaken om voor de bewaking ook burgerpersoneel aan te mogen trekken, werd toestemming verkregen van de bezetter. Nadat enkele slimme burgemeesters hiervoor leden van de vaste kern van de luchtbeschermingsdienst hadden aangesteld kondigde Binnenlandse Zaken een verbod hiervoor af. Beide bewakingsdiensten konden niet in een persoon worden verenigd. De leden van de bewakingsdienst mochten ook niet worden ingezet als hulppolitie daar zij geen enkele politionele bevoegdheid bezaten. Ze stonden echter wel onder bevel van het hoofd van de plaatselijke politie. De vaststelling welke objecten, naast de gemeentehuizen, bewaakt dienden te worden lag in handen van de 'Polizeioffizier bij de gevolmachtigde van de Rijkscommissaris voor het

bezette Nederlandse gebied in de betreffende provincie. Dit kon variëren van bruggen tot kabels van het leger van de bezetter.

Nog voor de instelling van de bewakingsdienst was ook in Gemert brand uitgebroken in het gemeentehuis. Rond elf uur in de avond van 25 januari 1943 werd de brand gemeld door een van de dames Tervooren van hotel De Keizer. De alarmering van de brandweer verliep vlot, daar de loods met het brandweermaterieel pal naast het gemeentehuis was gelegen en er bij de Boerenbond, schuin tegenover, een brandput lag. Hierdoor kon het blussen snel beginnen en kon worden voorkomen dat het vuur naar andere vertrekken oversloeg. Na ruim een half uur was de felle brand door zes brandweerlieden bedwongen. De ravage in het getroffen vertrek was groot maar het merendeel van de akten en documenten bleef gespaard. De oorzaak van de brand werd onderzocht door de politie maar werd nooit gevonden. Hoewel een vermoeden van brandstichting bleef bestaan. Ook in het Gemertse gemeentehuis lagen, volgens voorschrift, het bevolkingsregister en de blanco persoonsbewijzen opgeslagen in een brandkast. Daarom viel ook dit gebouw onder

de verplichting om het te bewaken. De distributiescheiden, stamkaarten en voorraden distributiebonnen werden aanvankelijk opgeslagen in een houten kast in het patronaatsgebouw aan de Kerkstraat. Daar was indertijd het distributiekantoor gevestigd. Nadat bevolen was dat ook deze scheidingsborden bewaakt dienden te worden kwamen beide gebouwen dus voor bewaking in aanmerking¹. In het begin werd de wacht in het gemeentehuis en het distributiekantoor 's nachts verzorgd door twee politiemannen per locatie. Om effectiever met het personeel om te gaan werd al snel beslist ook de distributiescheiden gedurende de nacht in de brandkast van het gemeentehuis onder te brengen. Toen de bewaking van de gemeentehuizen 24-uur per dag diende te gebeuren werd dit een te grote belasting voor gemeenten met kleine korpsen. Dus ook voor

het Gemerts politiekorps. Om aan dit bezwaar tegemoet te komen werd het toegestaan vrijwilligers voor de bewakingsdienst te werven, Joden uitgesloten. Bij voorkeur dienden deze Duitsgezind te zijn. Maar, zo werd gesteld, dat dit geen vereiste kon zijn. Sollicitanten dienden van het mannelijk geslacht te zijn en zowel geestelijk als lichamelijk gezond en van onbesproken gedrag. Duidelijk moest zijn dat de bewakingsdienst een nevenbetrekking naast het eigen beroep diende te zijn.

Wat veel sollicitanten voor de bewakingsdienst hoopten te bereiken, een vrijstelling van de arbeidsinzet in Duitsland, ging niet op. Bij een aanwijzing voor werk in Duitsland mocht men wel worden vervangen door een ander, bij voorkeur door iemand van een wat oudere leeftijd. Ook werden zij niet vrijgesteld van de meldingsplicht voor krijgsgevangenen die sinds 29 april 1943 gold.

In Gemert meldden zich in juni 1943 een zestal personen voor vrijwillige dienstneming bij de 'bewakingsdienst tegen sabotage' zoals deze nu werd genoemd. Deze vrijwilligers waren Johannes de Wild, Gerardus Geurts, Hendrikus Wilms-Floet, Frans Wilhelm van de Wielen, Petrus Gerardus Willemsen en Johan van de Laar. Zij kregen een legitimatiebewijs uitgereikt en een witte armband voorzien van het opschrift 'BEWAKINGSDIENST' en het gemeentestempel. Per toerbeurt werden zij ingezet om, gedurende de afwezigheid van het personeel het gemeentehuis te bewaken. Tijdens hun inzet stonden de bewakers onder bevel van het hoofd van de politie. Voor elk uur dat dit personeel in werkelijke dienst was geweest ontvingen zij een vergoeding van 50 cent. Een jaar later werd het bestand

aan vrijwilligers aangevuld met Frans Coolen en Lambert Siroen. Per 2 juni 1944 kregen zij hun aanstelling, drie dagen later gevolgd door Anton Siroen en Cor van den Berg uit De Mortel. Intussen was ook de uurvergoeding verhoogd tot 75 cent. Daarvan dienden nog wel de sociale lasten worden afgetrokken. Deze vergoeding diende door de gemeente te worden betaald maar het totale bedrag kon maandelijks bij de Duitse weermacht worden gedeclareerd. Per maand diende de burgemeester daartoe een opgave in te dienen. In geval zich een geval van sabotage in de gemeente had voorgedaan kon het recht op deze declaratie bij de weermacht vervallen. Ook konden de bewakers van een gesaboteerd object persoonlijk aansprakelijk worden gesteld en kon van de gemeente een genoegdoening worden vereist.

Ondanks deze maatregelen viel een toename van het aantal aanslagen en brandstichtingen op bevolkingsregisters en overvallen op distributiekantoren in het land te constateren. Door de bezetter werden daarop strikte instructies gegeven voor het opbergen, buiten de kantooruren, van de bevolkingsadministratie, persoonsbewijzen en distributiebescheiden in een, zo veel mogelijk gesloten, brandvrije archiefkluis. Het opbergen en afgeven van sleutels werd gereguleerd en de bewakingsdienst diende vastgestelde controles uit te voeren. Desondanks nam het aantal overvallen niet af waarop als aanvullende maatregel werd bepaald dat sleutels van brandkasten of kluisen, in gesloten couvert, bij de politie dienden te worden afgegeven. Slechts na identificatie van de ontvanger en noemen van het juiste wachtwoord mochten deze worden afgegeven.

Na de april-mei-stakingen van 1943 kwam op 13 mei de opdracht dat alle radiotoestellen moesten worden ingeleverd. De ingeleverde toestellen werden in Gemert opgeslagen op de zolder van het gemeentehuis. Ook deze opslagruimte diende, vanaf half juni 1943, op last van de bezetter 24 uur per dag te worden bewaakt. Hierop werd de gemeente Gemert opnieuw gemachtigd bewakers aan te trekken die 24 uur per dag deze ruimte dienden te bewaken. De heren Hubert Kuipers, Gerard Christiaan Vereijken, Theodorus Dennemans en Petrus van Gemert, Josephus van de Laar, Johannes van Dijk en Johannes Maria van Gemert werden daarop toegevoegd aan de bewakingsdienst tegen het gebruikelijke tarief van 75 cent per uur exclusief de gebruikelijke sociale lasten. De gelden voor deze lonen konden door de gemeente worden gedeclareerd bij de betaalmeeester van de Höhere SS und Polizeiführer in Den Haag. De Höhere SS und Polizeiführer vond in februari 1944 dat de bewaking van de radiotoestellen een Nederlandse zaak was en de bewakingslonen door de PTT (Post-, Telegraaf- en Telefoondiensten) vergoed moesten worden. Daarop diende de gemeente de vergoedingen hiervoor bij het hoofdbestuur van de PTT te declareren.

Strowacht

Na enkele onverklaarbare branden in voorraden stro bestemd voor het Duitse leger eiste de bezetter dat deze ook, gedurende de periode tot het transport, zouden worden bewaakt. In juni 1944 volgde, op last van de Wehrmachts-befehlshaber in den Niederlanden (WBN), de instelling van een waakdienst bij opslagplaatsen van stro in eigendom van of bestemd voor de Duitse Wehrmacht. Ook de gebruikte stroper-

sen vielen onder deze bewaking. Het lag voor de hand dat ook in Gemert, als overwegend agrarische gemeente, een dergelijke wachtdienst moest leveren. Zeker omdat in de nacht van 10 op 11 april 1944 vijftien ton rogge- en haverstro van boer Adrianus van Kessel op Milschot bij De Mortel op onverklaarbare wijze door brand verloren ging. Op de 12e april ging nog eens een halve ton van boer Johannes van der Ligt, ook woonachtig op Milschot, verloren en op 21 april nog eens twee ton stro van Petrus van Berlo, ook uit De Mortel. In het eerste geval bestond een ernstig vermoeden van brandstichting, in het tweede geval werd een vonk uit de houtgas-generator van een dorsmachine niet uitgesloten. Toch hielden de strobranden in De Mortel aan want in de nacht van 30 april op 1 mei brandden weer twee stromijten op Milschot tot de grond toe af en op 8 augustus nog eens vier ton van Franciscus van der Horst uit De Mortel. Na de bevrijding stopten de Mortelse strobranden plotseling. Daar de plaatsing van een wacht bij strovoorraden een dienstverlening aan de Duitse bezettingsautoriteiten betrof konden de vergoedingen voor de ingezette personen door de gemeente worden gedeclareerd bij de 'Chefintendant beim WBN' in Den Haag.

Sinds 2 juni 1944 werd in Gemert een strowacht ingesteld bij een voorraad stro in De Mortel van 30 ton bestemd voor de Wehrmacht. De enorme berg stro werd door de firma G. van der Heijden uit Erp tot balen geperst. Door de NSB-burgemeester Vogels werd het nodig geacht dat dit stro gedurende de nacht door twee wachten zou worden bewaakt. Hiervoor werden Cornelus Lambertus (Kees) van den Berg uit De Mortel

en Antonius Wilhelmus (Toon) Verkampen uit Gemert aangewezen. Al binnen een week, op 7 juni 's nachts om drie uur, werden de beide bewakers overvallen door acht onbekende gemaskerde mannen in donkere kleren. Terwijl ze door twee man, onder bedreiging van een pistool, in bedwang werden gehouden staken de overige het stro en de pers in brand. Voordat de acht per fiets richting Gemert vertrokken, moesten beide bewakers hun persoonsbewijzen afgeven. Als advies kregen ze nog mee: "laat de boel maar branden maar tracht de belendende gebouwen te behouden". Nog even ontstond een discussie tussen de bewakers en de overvallers omdat deze ook de woning van een landwachter in de Sint Josephstraat in brand wilden steken. Het dringende advies van beide bewakers om dat niet te doen omdat anders ook zijn ouders en de onschuldige burens het slachtoffer zouden worden, werd gelukkig opgevolgd. Ondanks de hevige brand van de stro hebben de bewakers nog getracht deze te blussen met een slang die op de waterleiding was aangesloten en daar uit voorzorg was neergelegd. Toen dit niet lukte werd alsnog de Gemertse brandweer gewaarschuwd maar het was toen al te laat en men beperkte men zich tot het nathouden van een nabije woning. Het stro en de pers waren verloren. Mogelijk waren de overvallers gestimuleerd door het feit dat daags tevoren de geallieerden op de kust van Normandië waren geland. De euforie van een mogelijke aanstaande bevrijding heeft op meer plaatsen het verzet doen oplaaien. Een aardige bijkomstigheid van deze verzetsdaad is dat een van de overvallers werd herkend als een Gemertse jongeman. Bewaker Verkampen heeft daags na het gebeuren diens vader opgezocht met de opmerking: "als je zoon dit

nog een keer wil doen dan moet hij zich in het vervolg beter camoufleren". Deze daad van verzet heeft gelukkig voor Gemert geen directe represailles van de bezetter tot gevolg gehad. Mogelijk heeft het wel meegespeeld bij de reacties na de moord op de landwachters Smits en Verheijen anderhalve maand later.

BRONNEN:

AG 004-778 Bewakingsdiensten tijdens de oorlog.
AG 004-798 Brandbestrijding, rapporten en verslagen 1929-1944.
AG 004-1108 Distributie voorschriften en regelingen.
AG 004-1117 Distributiekring Sint Oedenrode
AG 004-798 Brandrapporten en –verslagen 1929-1944
A. van de Kimmenade-Beekmans, Gemert bezet, Gemert bevrijd, Gemert, 1994.
De Zuid Willemsvaart, 11 en 12 januari 1943. Bewakingsdienst tegen sabotage.

NOOT

1 Het vervoer van distributiebescheiden, stamkaarten, inlegvellen en bonnen, naar de gemeentelijke distributiekantoren gebeurde in ons deel van Brabant, door toedoen van de distributiekring te Sint Oedenrode. Het transport, veelal per fiets, gebeurde onder bewaking van twee politieambtenaren. Na oktober 1943 moest het transport per auto gebeuren, nog steeds onder begeleiding van twee politiefunctionarissen. De eerste opslag gebeurde dan niet meer in het patronaatsgebouw maar in de Marechausseekazerne. Tijdens het uitreiken van de bescheiden aan de bevolking diende steeds een politiemann aanwezig te zijn. De bewaking van het kantoor gebeurde in eerste instantie door twee politiemannen die 24 uur per dag in het gebouw aanwezig waren. Dit was een te grote belasting voor het Gemerts politiekorps. Daarop mocht de bewaking door twee vrijwillige bewakers gebeuren die van gemeentewege met gummistokken waren bewapend. In Gemert werden, in januari 1944, hiervoor extra aangenomen P.G. Willemsen, P.A. van Gemert en C. van Maasakkers. Direct na de aanstelling van Van Gemert kreeg de gemeente bericht dat deze nog een bedrag van 55 gulden schuldig was aan de verzorgingsofficier van de SS Nederland. De schuld dateerde uit de periode van 16 februari tot 18 maart 1944 toen hij voor dienst bij de Landstorm Nederland te Weert (eerst Landwacht genoemd: niet bedoeld de latere Landwacht van een bedenkelijk allure) was opgeroepen. Per 2 april 1944 kwam Van Gemert, als bewaker, in dienst van de Distributiekring Sint Oedenrode. Deze werkgever boekte zijn schuld bij de SS in maandelijkse termijnen af.

Ad Otten

IJzeren gordijn aan gemeentegrens Gemert-Bakel

In 1989 viel in Berlijn de muur en in 1991 viel de Sovjet-Unie uiteen. Het was gedaan met de Koude Oorlog. Het IJzeren Gordijn tussen Oost en West werd opgedoekt. Maar... ga je vandaag de dag vanuit De Mortel door de Stippelberg over de Gemertse- en Hazenhutsedijk naar de gemeentegrens van Gemert-Bakel en Venraij dan sta je daar eensklaps toch nog steeds voor een IJzeren Gordijn. Een metershoog gazen hekwerk met daarachter schildwachthuisjes en gecamoufleerde kazematten. Om daar te komen moet je bovendien eerst nog een Defensiekanaal oversteken en een waarschuwend bord passeren met de beangstigende tekst "Levensgevaarlijk" en "Draaikolken". De uit de middeleeuwen daterende weg Gemert-Venraij loopt hier letterlijk en figuurlijk dood. In het Limburgse Venraij zijn ze voor de gemeentenaren van Gemert-Bakel kennelijk doodsbenuwd. Achter het hekwerk maar vanuit Gemert-Bakel onzichtbaar, staan tanks en installaties voor het afvuren van Patriot-, Stinger- en Hawkraketten. Zoals op één der foto's is te zien heeft men op Venraijs grondgebied bovendien de mogelijkheid om door het ophalen van de stuw, Gemert-Bakel helemaal droog te leggen. Dit is namelijk de plek waar Maaswater onze gemeente wordt ingeleid en waar vroeger het Koordekanaal (onderdeel van de Peel-Raamstelling) begon.

Bevrijding van De Hoef

In Gemert bezet – Gemert bevrijd staat een foto met bewoners van De Hoef gemaakt op bevrijdingsdag 25 september 1944 (zie blz.173). Zij hadden de nacht doorgebracht in de kelders van de Jezuïetenbouw van het kasteel. Intussen kennen we alle personen. Van Berdina en Leny Janssen, nu woonachtig in respectievelijk Heerenveen en Valkenswaard, kregen we alle namen en ook nog allerlei bijzonderheden. Leny heeft altijd onthouden dat ze op het kasteel gingen slapen omdat de Duitsers de huizen in De Hoef zouden opblazen. Het was daags voor de bevrijding en vanuit het kasteel te Gemert werd de aanval gedicteerd op de door de geallieerden bevrijde Corridor bij Veghel. Op 25 september 1944 in alle vroegte besloot de Duitse kasteelbezetting (gelukkig) om op te breken en zich terug te trekken op Overloon-Venraij. Een paar uur later werd Gemert bevrijd door de Engelsen. In de voorafgaande nacht hadden met

name de kinderen zich volop vermaakt (!) in de kelders van de Jezuïetenbouw. De Hoefbewoners van de woningrij van de voormalige weeffabriek van Prinzen hadden daar allemaal matrassen tegenelkaar aangeschoven en Berdina weet zich

De bewoners van De Hoef met de schrik vrij gekomen, 25 september 1944. Vlnr: Adri Janssen, Corry Janssen-Otten, Mari op de arm van Marinus Janssen, Willy Gruijthuijzen, Bertha, op de arm Fransje en achter de kinderwagen Jantje Gruijthuijzen. Naast Jantje, Leny Janssen. Achter Leny, Bertje Gruijthuijzen en tenslotte Hanna en Johan van Ansem-Grassens.

nog goed te herinneren dat opa Van Ansem met alle kinderen steeds aan het koprollen was geweest. Iedereen had grote pret. De foto moet zijn gemaakt door pater Loffeld vermoedelijk kort nadat de Duitsers het kasteel verlieten en de bewoners van De Hoef weer naar huis konden.

Antoon Baselmans en de Gimmerse Laaj

Op de foto Antoon Baselmans uit Aalst die in een winkel in Eindhoven de 'kunst' van de handweverij demonstreert. Hij was een vakman. Dat wist iedereen. In de jaren vijftig weefde hij zelfs damast voor de Engelse koningin. Hij was het ook die in 1971 naar het wevershuis D'n Traonpot in de Gemertse Kromstraat kwam om

Antoon Baselmans uit Aalst demonstreert de 'kunst' van de handweverij (1971).

alle onderdelen van het handweefgetouw van Jasper Hendriks (Jas d'n Botter) te duiden en het samen met Piet van der Putten, Merien van Gemert en ondergetekende weer helemaal in elkaar te zetten. Alle onderdelen lagen uit elkaar in de stal. Het eerste waar Antoon ons op attendeerde was: "Verdorie hiejr ligt nog een Gemertse Laaj". Hij doelde daarmee op een weeflade met aan weerszijden een door een simpele handbeweging in hoogte verstelbare weefspoelbak met twee etages en op elke etage een weefspoel met verschillend garen. Handig

voor het weven van bijvoorbeeld Brabants Bont. Met deze wissellade kon veel sneller van kleur garen worden verwisseld.

De opmerking van 'buitenlandse' Antoon maakte ons duidelijk dat deze innovatie van de wissellade in de handweverij, van Gemertse oorsprong moet zijn geweest. Antoon Baselmans had er in zijn jeugd jaren in Eindhoven en in Aalst nog mee gewerkt... (Voor de Gemertse weeflade zie ook: Gemerts Heem 2012 nr.2 blz.6)

